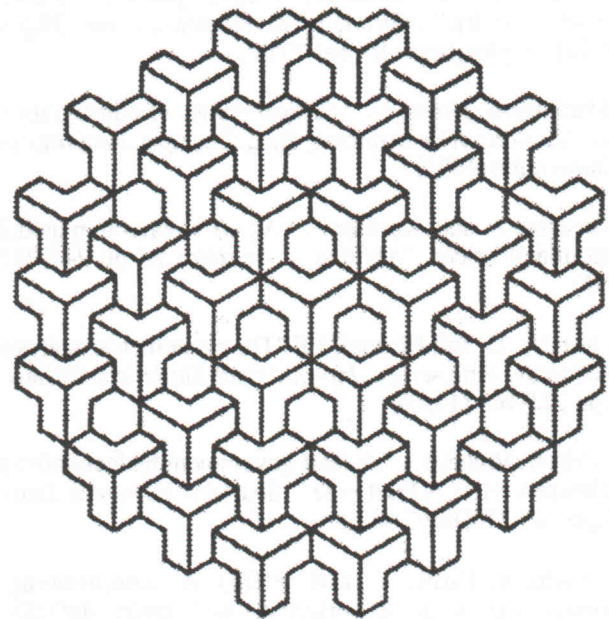

گات، آزادسازی بازرگانی جهانی و آثار آن بر اقتصاد ایران*

هندوستان، موضوع پیوستن به گات به تظاهرات خیابانی و مبارزه احزاب مخالف با حزب حاکم منجر شد در ایران نیز این موضوع در ماههای گذشته در محافل مختلف مورد بحث بوده و موافقان و مخالفانی داشته است. با توجه به اهمیت موضوع، در این مقاله نخست به طور اجمالی به معرفی گات و تصمیمات مهم آن در مذاکرات گوناگون پرداخته و سپس آثار آن را بر بخشهای مختلف اقتصاد ایران مورد بررسی قرار خواهیم داد.

کلیاتی درباره گات

گات (GATT) علامت اختصاری است که از حروف اول کلمات: (General Agreement on Tariff and Trade) تشکیل شده و مبنای موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت به شمار می‌رود. یکی از پی‌آمدهای مذاکرات دوراروگوئه آن بود که نام موافقت نامه به «سازمان بازرگانی بین‌المللی» تغییر یافت. در واقع، این موافقت نامه از آغاز نیز به مانند یک سازمان بین‌المللی عمل می‌کرد و دارای دبیرخانه و دفتر مرکزی در ژنو است. اصل موافقت نامه مرکب از ۳۸ ماده و تعداد زیادی فهرست ضمیمه مشتمل بر مشخصات هزاران قلم کالاهایی است که از طرف کشورهای عضو، تعرفه گمرکی آنها کاهش یافته است. موافقت نامه منشوری است که کشورهای عضو را - که شمارشان به ۱۲۴ افزایش یافته است - متعهد می‌کند بازرگانی چند جانبه‌ای را با حداقل موانع میان خود گسترش

مقدمه

در دسامبر ۱۹۹۳ سرانجام هشتمین دور مذاکرات گات درباره آزادسازی بازرگانی جهانی - که به «دوراروگوئه» معروف بود - به پایانی موفقیت‌آمیز رسید و متعاقب آن، در کشورهای مختلف جهان بویژه در کشورهای در حال توسعه بحثهای مختلفی در زمینه تأثیرات این موافقت نامه انجام گرفت. در برخی کشورها مانند

داده و سهمیه‌ها، تعرفه‌های گمرکی و غیر گمرکی را به حداقل ممکن کاهش دهند.

پس از جنگ جهانی دوم و به موازات تشکیل صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی، ایجاد یک سازمان بین‌المللی بازرگانی نیز مورد توجه قرار گرفت. مذاکراتی میان کشورهای توسعه یافته به منظور گسترش مقررات بازرگانی بین‌المللی و سرمایه‌گذاری خارجی در داخل کشورها انجام گرفت. پس از فراز و نشیب‌هایی، سرانجام این مذاکرات به امضاء موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) در تاریخ ۳۰/۱۰/۱۹۴۷ از سوی ۲۳ کشور انجامید و از اول ژانویه ۱۹۴۸ به اجرا درآمد. کشورهای امضاءکننده موافقت‌نامه اولیه به دو گروه تقسیم می‌شدند: نخستین گروه، کشورهای غنی و صادرکننده کالا شامل آمریکا، انگلستان، فرانسه، کانادا، استرالیا، آفریقای جنوبی، هلند و بلژیک و گروه دوم را غالباً کشورهای فقیر مانند هند، پاکستان، برزیل و لبنان تشکیل می‌دادند.

مقررات کنونی گات دستاورد گفتگوهای است که از نخستین گردهمایی بنیانگذاران گات به سال ۱۹۴۷ در ژنو، به صورت دوره‌ای با شرکت تمامی اعضا آن انجام شده است. این مذاکرات «دور»^۱ نامیده شده است. نخستین دور مذاکرات در سال ۱۹۴۷ با شرکت ۲۳ کشور در ژنو برگزار شد و در زمینه کاهش حقوق گمرکی بحث و تبادل نظر شد که حاصل آن، توافق درباره ۴۵ هزار مورد کاهش تعرفه‌های گمرکی بود. دور بعدی که به «امتیازهای آنسی»^۲ معروف است دور کوتاه مدت چند ماهه‌ای است که اهمیت چندانی نداشت و منجر به کاهش مجدد تعرفه‌ها شد. دور سوم که به دور «تورکوای» موسوم است، با شرکت ۳۴ کشور انجام پذیرفت و نتیجه آن کاهش تعرفه گمرکی تعداد بیشتری از کالاهای وارداتی بود.

دور چهارم که به دور مذاکرات «کاهشهای تعرفه ای ژنو»^۳، موسوم است، در سال ۱۹۵۶ در ژنو برگزار شد در جریان این مذاکرات از اعضا خواسته شد فهرست تفصیلی یارانه‌های (سوسیدهای) صادراتی خود را تهیه و در اختیار اجلاس قرار دهند. پس از بررسی یارانه‌های صادراتی چنانچه این یارانه‌ها به منافع سایر اعضا لطمه وارد می‌ساخت از کشور مربوط درخواست می‌شد که درباره کاهش و یا حذف یارانه به مذاکره بنشینند. در زمینه یارانه‌های

صادراتی، کشورهای عضو موظف به ارائه راه‌حلهایی به منظور اجتناب از اعمال این گونه یارانه‌ها در صادرات محصولات اولیه^۴ شدند. در مورد کالاهای ساخته شده نیز مقرر گردید چنانچه استفاده از یارانه کاهش قیمت‌های صادراتی را نسبت به قیمت‌های تولید در داخل کشور موجب شود، حذف یارانه از کشور عضو درخواست شود.

دور پنجم که «دور دایلون» نامیده شده است با شرکت ۴۵ کشور از سال ۱۹۶۰ تا ۱۹۶۱ تشکیل شد و حاصل آن اصلاح برخی حقوق گمرکی پس از تشکیل بازار مشترک است.

دور ششم که با توجه به تأکید «جان. اف. کندی» رئیس‌جمهور آمریکا بر بازرگانی آزاد به نام «کندی» نامگذاری شد، یکی از مهم‌ترین دورهای مذاکرات گات به شمار می‌رود. این دور با شرکت ۴۸ کشور از سال ۱۹۶۴ تا ۱۹۶۷ به مدت سه سال برگزار شد و در آن تجدید نظر دیگری در مفاد موافقت‌نامه گات انجام گرفت و بخشی به عنوان «تجارت و توسعه» به آن افزوده شد که بر روی مسائل خاص کشورهای در حال توسعه تأکید دارد. به دنبال آن، حذف موانع مربوط به بازرگانی محصولات مورد علاقه کشورهای در حال توسعه به کمیته ویژه‌ای به نام «کمیته تجارت و توسعه» واگذار شد.

دور هفتم که به نام محل برگزاری آن «توکیو» موسوم است، با شرکت ۹۹ کشور از سال ۱۹۷۳ تا ۱۹۷۹ تشکیل شد و به مدت ۶ سال طول کشید. این دور یکی از ثمربخش‌ترین دوره‌های مذاکرات گات به شمار می‌رود. از اواخر دهه ۶۰ و اوایل دهه ۷۰ تمایل فزاینده‌ای در زمینه ایجاد موانع بازرگانی به منظور تقویت تولیدات داخلی در میان کشورهای عضو به وجود آمد. این کار از طریق ایجاد موانع غیر تعرفه‌ای^۵ و اعطاء امتیازهای بازرگانی به گروه خاصی از کشورها انجام می‌گرفت. به عنوان مثال، برخی کشورها به منظور ایجاد محدودیت در برابر واردات، مشخصات ویژه‌ای را در مورد کالاهای وارداتی طلب می‌کنند و یا جامعه اقتصادی اروپا به کشورهای حوزه مدیترانه و آمریکا به کشورهای آمریکای لاتین امتیازهای خاص بازرگانی اعطاء کرده است. نمونه دیگر، تعرفه‌گذاری واردات برخی کالاهای شیمیایی در آمریکا بر پایه قیمت کالاهای مشابه در داخل آمریکا و نه بر مبنای ارزش واردات است. در مذاکرات دور توکیو، پس از بحث و گفتگو درباره این جنبه‌های

بازرگانی بین‌المللی، تصمیماتی در زمینه دامپینگ، یارانه‌ها، بازار مشترک و کاهش حقوق گمرکی کالاهای صنعتی اتخاذ شد.

دور هشتم مذاکرات گات که به «دوراروگوئه» موسوم است طولانی‌ترین دور آن بوده و از ۱۹۸۶ آغاز و در دسامبر ۱۹۹۳ پایان یافت. در دورهای پیشین - چنانچه اشاره شد - محور اصلی گفتگوها را کاهش تعرفه‌های گمرکی و لغو امتیازهای تجاری تشکیل می‌داد. به سبب شکافهای موجود میان دیدگاههای کشورهای عضو، بورژوازی میان اروپای غربی و آمریکا، بازرگانی تولیدات کشاورزی مطرح نمی‌شد و یا در صورت طرح (در دور کندی) موفقیت آن بسیار اندک بود. در دور اروگوئه برخلاف دوره‌های قبل، محور مذاکرات به موضوع کاهش تعرفه‌ها و بازرگانی کالاها محدود نبوده و موضوع بازرگانی محصولات کشاورزی محور اصلی مذاکرات را تشکیل می‌داد و علاوه بر این، تدوین اصول و مقررات کلی برای تجارت خدمات شامل بیمه، بانکداری و حمل و نقل، استفاده از حقوق مالکیت معنوی مشتمل بر حقوق مشترکان، مؤلفان و مصنفان و بازرگانی منسوجات در دستور کار مذاکرات قرار داشت. با توجه به اهمیت مذاکرات دور اروگوئه در اینجا نظری اجمالی بر دستاوردهای اصلی این دور از مذاکرات می‌اندازیم.

۱- تأسیس سازمان بازرگانی جهانی^۶

این سازمان به منظور حل اختلافات میان اعضاء و اصلاح سیاستهای کشورهای عضو ایجاد می‌شود. تصمیمات این سازمان برخلاف گذشته ضمانت اجرایی خواهد داشت و اعضایی که تصمیمات سازمان را اجرا نکنند تنبیهاتی درموردشان به اجرا گزارده می‌شود. اعضاء گات مجبور به عضویت در این سازمان نیستند ولی کارشناسان امیدوارند آنان داوطلبانه عضویت سازمان را بپذیرند. از این طریق، سازمان بازرگانی جهانی در ردیف سازمانهایی چون بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول قرار خواهد گرفت.

۲- کشاورزی

موضوع بازرگانی جهانی کشاورزی همواره یکی از بحث‌انگیزترین مباحث مذاکرات گات بوده است. از یک سو مخالفت با آزاد سازی بازرگانی کشاورزی از طرف کشورهای اروپایی از ترس واکنش افکار عمومی این کشورها زیاد بوده و از سوی دیگر،

دولتها با فشارهای مالی ناشی از یارانه‌های اعطایی به کشاورزان مواجه هستند. در دهه ۸۰، میانگین یارانه محصولات کشاورزی در کشورهای صنعتی سالیانه ۷/۵ درصد رشد داشته و در حال حاضر، سالیانه به طور متوسط به هر کشاورز معادل ۱۵ هزار دلار یارانه پرداخت می‌شود. در سالهای آینده، سهمیه بندی واردات محصولات کشاورزی ممنوع شده و تعرفه گمرکی جایگزین آن می‌شود و این تعرفه نیز تا سال ۱۹۹۹ تا ۳۶ درصد کاهش می‌یابد.

۳- منسوجات

تا به امروز، کشورهای صنعتی با توسل به سهمیه بندی، خود را از رقابت با کشورهای آسیایی در زمینه منسوجات و پوشاک در امان نگهداشته‌اند. موافقت نامه اخیر گات کاهش تدریجی این سهمیه بندی را تا سال ۲۰۰۵ مقرر می‌دارد.

۴- تعرفه‌های گمرکی

کلیه ۱۱۸ عضو شرکت کننده در مذاکرات دور اروگوئه متعهد شدند تعرفه‌های گمرکی تولیدات صنعتی را به طور میانگین به میزان ۳۰ درصد در طول ۱۰ سال کاهش دهند.

۵- مقررات ضد دامپینگ

در سالهای اخیر بیشتر منازعات در زمینه اتهامات مربوط به دامپینگ بوده و چنین تصور می‌شود که شرکتهای تولید کننده کالاهای صنعتی، محصولات خود را به قیمت بالاتری در کشورهای خود می‌فروشند و از این راه سودی عایدشان می‌شود که می‌توانند کالاهای خود را در بیرون مرزها به قیمتهای پایین تر به فروش رسانیده و به این ترتیب، سهم بیشتری از بازار فروش محصول را به خود اختصاص دهند. در مذاکرات اخیر گات، معیارهایی برای مشخص ساختن دامپینگ به گونه‌ای دقیق تدوین و مقرراتی برای مقابله با آن تهیه شد.

۶- حقوق مربوط به مالکیت معنوی^۷

برای نخستین بار حداقل استاندارد برای حمایت از صاحبان ابداعات و اختراعات به تصویب رسید. کشورهایی که این مقررات را رعایت نکنند پس از اثبات تخلف، مشمول تعرفه‌های تنبیهی خواهند شد. براساس این مقررات، استفاده کنندگان باید مبالغی به عنوان

حق مالکانه^۸ به صاحبان اختراعات و علایم تجاری بپردازند.

۷- خدمات

بازرگانی خدمات مشمول مقررات خاصی شده و اعضای گات باید با شرکتهای بانکهها و مؤسسات خدماتی یکدیگر همان رفتاری را داشته باشند که با شرکتهای خدماتی داخلی دارند.

آثار تصمیمات گات بر اقتصاد جهانی

از دیدگاه بسیاری از صاحب نظران، تصمیمات گات در مجموع آثار مثبتی بر اقتصاد جهانی خواهد داشت اما میزان بهره مندی برای تمام کشورها، یکسان نخواهد بود. بی تردید پایان موفقیت آمیز مذاکرات اخیر گات به منزله چراغ سبزی برای اقتصاد در حال رکود جهانی محسوب می شود. گات، ابزار نیرومندی در اختیار کشورهای صنعتی برای افزایش رشد و اشتغال قرار خواهد داد، چیزی که وضعیت اقتصادی کنونی این کشورها سخت بدان نیازمند است. نکته مهم درباره این موافقت نامه آن است که روند فزاینده حمایت در کشورهای مختلف جهان را متوقف می سازد و از بروز جنگهای بازرگانی و ایجاد سدهای گمرکی ممانعت به عمل می آورد. کشورهای صنعتی اکنون دریافته اند که آزاد سازی بازرگانی جهانی است که می تواند ضامن تأمین اشتغال و کاهش بیکاری در این کشورها باشد. در فضای آزادتر بازرگانی جهانی کشورهای صادر کننده دسترسی بیشتری به بازارهای یکدیگر و نیز بازار کشورهای در حال توسعه خواهند داشت. تخمین آماری منافع حاصل از تصمیمات گات در اقتصاد جهانی در مقطع کنونی دشوار است اما با این حال، سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD)^۹ این منافع را تا سال ۲۰۰۲ به میزان ۲۷۰ میلیارد دلار برای اقتصاد جهان تخمین زده است. برخی از صاحب نظران، منافع حاصل را بیش از آنچه به طور آماری می توان تخمین زد، تصور می کنند زیرا برآنند که آزادی بازرگانی جهانی زمینه و امکانات بالقوه رشد را افزایش می دهد.

اقتصاد جهانی در نتیجه تصمیمات گات رونق می گیرد. تعرفه های گمرکی کاهش، یارانه ها قطع و بازارها به تدریج باز خواهند شد. این روند، تأثیراتی مشابه یک برنامه ایجاد رونق عمومی برای اقتصاد جهانی در پی خواهد داشت. با وجود چنین فضای خوشبینانه ای که به دنبال تصمیمات اخیر گات در محافل

اقتصادی به وجود آمده است. این نکته نیز قابل ذکر است که این آثار، به تدریج آشکار خواهد شد چرا که این موافقت نامه باید به تصویب دولتهای عضو برسد و سپس به مرحله اجرا درآید. به نظر می رسد که موافقتهای مذاکرات دور اروگوئه موضوعی است که کشورهای صنعتی قدیمی - مانند آمریکا و برخی از کشورهای اروپایی - بدان نیازمندند. این کشورها نه تنها با رکود جدی مواجه اند بلکه اقتصاد آنان با بحرانی ساختاری دست به گریبان است که مشخصه آن پرداخت یارانه به رشته فعالیت واحدهای غیر اقتصادی، حمایت زیاد از صنایع داخلی در برابر واردات، دخالتهای بیش از اندازه دولت در امور اقتصادی و پذیرش دستمزدهایی است که غالباً از سوی اتحادیه های کارگری دیکته شده و با افزایش بهره وری نیز همخوانی ندارد.

آثار سیستم حمایت از تولیدات داخلی در کشورهای صنعتی محسوس است. اثر منفی بر تقسیم نیروی کار منجر به کاهش درآمد واقعی در اقتصاد حمایت شده می شود. بسیاری از مطالعات تجربی این گونه آثار زیانبار را تخمین می زنند. این تغییرات ممکن است قابل ملاحظه باشد. به عنوان مثال، متوسط سطح حمایت از کشاورزی در سیالهای ۸۸-۱۹۸۶ برای کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی اروپا تخمین زده شده که هزینه ای در حدود ۷۲ میلیارد دلار براساس قیمتها و میزان مبادله سال ۱۹۸۱ داشته است که این امر، معادل ۰/۹ درصد درآمد واقعی خانواده است.

کاهش درآمد در کشورهای صنعتی تقاضا برای واردات از کشورهای در حال توسعه را کاهش می دهد و به این ترتیب، شرایط تجاری خارجی برای کشورهای در حال توسعه ناگوارتر شده و در نتیجه، بر روند توسعه این کشورها تأثیر منفی برجای خواهد گذاشت.

تحریر قیمت محصولات کشاورزی

حمایت از کشاورزی در کشورهای صنعتی بر قیمتهای بازار جهانی تأثیر می گذارد ولی این تأثیر بر محصولات مختلف به دلایل زیر یکسان نیست:

۱- درجه حمایت در بین کالاهای مختلف یکسان نیست و این امر تا حدی به ویژگی محصولات مربوط می شود. در همین زمینه نیز تمایل بیشتری به حمایت از محصولات وابسته به زمین، محصولات قابل انبار کردن و محصولاتی که در مسیر بازاریابی مشکلاتی دارند،

وجود دارد.

محصولات را بیش از محصولات خام کاهش می دهد.

۸- حمایت کشاورزی بر بازار محصولات صنعتی تأثیر قابل توجهی بر جای گذاشته و قیمت‌های جهانی این محصولات نیز تحت تأثیر قرار می گیرد. تحریف در قیمت‌های بازار جهانی ایجاد شده به وسیله سیاست‌های کشورهای صنعتی رابطه مبادله ای کشورهای در حال توسعه و همچنین توسعه کلی این کشورها را تحت تأثیر قرار داده است. اثر کلی برای بعضی کشورها مثبت و برای بعضی منفی بوده و این امر به رابطه مبادله ای و مزیت‌های نسبی این کشورها در دسترسی به بازارهای کشورهای صنعتی وابسته است. مشخص کردن اثر کلی برای هر کشور به علت متغیر و متنوع بودن آثار دشوار و به میزان زیاد به واکنش کشورهای در حال توسعه به تغییرات در بازارهای جهانی وابسته بوده و شاید بتوان گفت که عامل اصلی و تعیین کننده تأثیرات نهایی است.

آیا آثار آزاد سازی عکس آثار حمایت است؟

جالب است مشخص شود که سیاست‌های آزاد سازی کشاورزی در کشورهای صنعتی درست عکس آثار حمایت از تولیدات داخلی است. مدل‌های بازرگانی موجود بر چنین فرضی استوار هستند. معمولاً فرض شده که کاهش قیمت در کشورهای صنعتی منجر به کاهش میزان تولیدات و افزایش قیمت‌های بازار جهانی می شود. در واقع، مثبت بودن کشش پذیری عرضه، از طریق تحقیقات تجربی تأیید شده است. ولی آزاد سازی نه فقط باعث تغییر در قیمت‌های محصولات می شود بلکه محیط اقتصادی را برای عوامل تغییر می دهد و منحنی عرضه عوامل در نتیجه آزاد سازی به سمت راست منتقل شود. متأسفانه مدارک تجربی زیادی در مورد اینکه بخش کشاورزی چگونه به کاهش قابل توجه قیمت تولید کننده و به طور کلی سیاست‌های آزاد سازی در کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت عکس العمل نشان می دهد، وجود ندارد.

حمایت از قیمت‌ها در گذشته به افزایش در تخصیص غیر کارا در بخش کشاورزی کمک کرده است. شکاف بین مزارع کارا و غیر کارا افزایش یافته است. قیمت‌های حمایت شده، انگیزه‌ها را برای اختراع و به کار بردن تکنولوژی‌های جدید افزایش داده است. هنگامی که بعضی از زارعین این واکنش‌ها را از خود نشان دادند، زارعین دیگر

۲- واکنش تولید کننده و مصرف کننده نسبت به محصولات مختلف در اقتصادهای حمایتی متفاوت است. به عنوان مثال، کشش قیمتی عرضه برای گوشت خوک، مرغ و تخم مرغ در مقایسه با دیگر محصولات کشاورزی بیشتر است، بنابراین از این محصولات حمایت کمتری می شود.

۳- سهم کشاورزی کشورهای صنعتی در تولیدات و بازرگانی جهانی محصولات مختلف، متفاوت است. هرچه سهم کشور حمایت کننده بیشتر باشد تأثیر آن بر بازار جهانی بیشتر خواهد بود.

۴- نظام حمایت از کشاورزی برای محصولات خاص در کشورهای مختلف یکسان نیست. این امر تا حدی ناشی از اهداف مختلف سیاست‌های اتخاذ شده در این کشورها و نیز نتیجه فرایند تصمیم‌گیری و عوامل نهادی است. در نتیجه، اثر سیاست خاص در یک کشور ممکن است تا حدی، از طریق به کارگیری سیاست‌های حمایتی در کشور دیگری خنثی یا تشدید شود.

۵- سیاست‌های کشاورزی در کشورهای صنعتی از فشارهای بودجه‌ای متأثر می شود. بنابراین سیاست‌ها در جهت حمایت بیشتر از آن گروه از تولیدات داخلی است که از خارج وارد می شود و در مورد محصولات صادراتی حمایت کمتری صورت می گیرد.

۶- سیاست‌های کشاورزی در کشورهای صنعتی به وسیله موافقت نامه‌های بین المللی نظیر گات محدود شده که به میزان قابل توجهی بر میزان حمایت اسمی کالاها تأثیر می گذارد. سیاست کشاورزی مشترک^{۱۰} جامعه اروپا حالت خاصی از این مورد است. برخی محصولات کشاورزی مانند جایگزین‌های غلات بدون تعرفه گمرکی وارد شده در حالی که غلات و محصولات دامی به میزان زیادی حمایت می شوند.

۷- حمایت از کشاورزی، محدود به محصولات خام نبوده و محصولات تبدیل شده را نیز در بر می گیرد. در واقع، میزان حمایت مؤثر معمولاً برای محصولات تبدیل شده بیشتر بوده و قیمت‌های بازار جهانی این

جدول ۱- اثرات آزادسازی بازرگانی جهانی روی قیمت کالاها (درصد)

مدل	محصول			
	شکر	لبنیات	گوشت	برنج گندم
مدلهای تعادل جزئی (۱۹۹۰)	-۱۲	۶۰	۸	-۶
تایرز- آندرسون والد- زایتز	۱	--	۱۳	-۲۱
OECD	۷	۲۹	-۲	-۷
وزارت کشاورزی آمریکا مدل	۷	۷۹	۷	--
تعادلی کلی				
II ASA	-	۳۲	۱۱	--

منبع: گلدین و ناسدن (۱۹۹۰)

مدارک موجود در زمینه آثار آزادسازی بر رفاه در کشورهای در حال توسعه محدودتر از مطالعات مربوط به قیمت‌های جهانی است. بیشتر تحقیقات اولیه بر روی محصولات کشاورزی مناطق معتدله که توسط کشورهای توسعه یافته صادر می‌شود، متمرکز بوده و این نتیجه حاصل می‌شود که کشورهای در حال توسعه به عنوان واردکنندگان خالص این تولیدات با زیان مواجه خواهند شد چرا که قیمت این محصولات افزایش می‌یابد. اما اگر آزادسازی در کشورهای در حال توسعه انجام شده و حمایت‌های منفی حذف شوند با توجه به افزایش کارایی در کشورهای در حال توسعه، پس از حذف حمایت‌ها به نظر می‌آید که افزایش قیمت کمتر از میزان پیش‌بینی شده باشد. نتایج قابل مقایسه‌ای در مورد آثار آزادسازی کامل بازرگانی بر رفاه در مطالعه‌ی اخیر که توسط آندرسون و تایرز (۱۹۹۱) و مطالعه‌ی دیگری به وسیله‌ی وزارت کشاورزی آمریکا توسط کریسوف، سالیوان و وینیو و جانسون (۱۹۹۰) صورت گرفته است. در مطالعه‌ی کریسوف، اثر رشد بهره‌وری بر تغییرات قیمت در نظر گرفته نشده اما در مطالعه‌ی آندرسون و تایرز این موضوع ملحوظ گردیده است.

نتایج به دست آمده در هر دو مطالعه شامل حالتی است که تنها کشورهای صنعتی شده به آزادسازی مبادرت کرده‌اند و حالت دوم زمانی است که تمامی کشورها در برنامه آزادسازی بازرگانی کشاورزی مشارکت داشته‌اند. زمانی که کشورهای توسعه یافته به تنهایی در آزادسازی مشارکت کنند بر اساس نتایج کریسوف در جدول ۲، این امر به زیان کشورهای در حال توسعه منجر می‌شود؛ هرچند این زیان در مقایسه با تولید

که تحت فشار کمتر هستند نیز در نتیجه حمایت از قیمت‌ها واکنش نشان می‌دهند. قیمت‌های پایین فشار بر زارعین را زیاد می‌کند که یا کارایی را افزایش دهند و یا از حرفه شان بیرون روند. در هر دو حالت کارایی کل بخش بالا رفته و کل تولید افزایش می‌یابد. البته، انتقال منحنی عرضه به سمت راست به طور نامحدود ادامه نخواهد یافت، اما ممکن است پنج تا ده سال طول بکشد. این فرضیه‌ها به وسیله شواهد آزادسازی بخش‌های صنعتی حمایت شده تأیید شده است. براساس مطالعه بانک جهانی، سیاست‌های آزادسازی در کشورهای در حال توسعه تولیدات را پایین نمی‌آورد و این امر حتی در کشورهای در حال توسعه‌ای که بخش‌هایی از آن مانند صنعت بسیار حمایت می‌شود، صادق بوده است.

کوتاه سخن آنکه به طور یقین می‌توان گفت حمایت از کشاورزی در کشورهای صنعتی تولیدات داخلی را بالا برده و قیمت‌های بازار جهانی را کاهش داده است. اما در این مورد که آزادسازی چگونه بر قیمت‌های بازار جهانی در کوتاه و میان مدت اثر خواهد گذاشت با قاطعیت کمتری می‌توان اظهار نظر کرد.

صرف‌نظر از این که تعیین این قبیل اثرات در کشورهای در حال توسعه دشوار است، مدل‌های موجود نمی‌توانند این قبیل تأثیرات را بر تولید در کشورهای صنعتی به نحو رضایت بخشی تخمین زنند. منظور کردن همه محصولات بویژه محصولات نواحی گرمسیری، تعیین تأثیرات ارتباطی به گونه‌ای واقعی، منظور کردن تأثیرات تغییرات فنی آینده و به حساب آوردن آثار کاهش مزیت‌های تجاری در مدل، کار ساده‌ای نیست.

بنابراین، وجود اختلاف زیاد میان مقادیر تغییرات قیمت محاسبه شده به وسیله مدل‌های مختلف مایه‌شگفتی نیست. تصویری از نتایج این مدل‌ها که در جدول ۱ ارائه شده جالب توجه است.

جدول ۱، آثار آزادسازی بازرگانی را در شرایطی نشان می‌دهد که این امر در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به طور همزمان انجام شده باشد.

مجموعه تخمین‌های قابل دسترس آثار همزمان آزادسازی در بازارهای کشورهای در حال توسعه یافته در جدول ۱، با فرض حذف حمایت مثبت در کشورهای توسعه یافته و حمایت‌های غالباً منفی در کشورهای در حال توسعه انجام گرفته است.

ناخالص داخلی آنان اندک است. زمانی که کشورهای درحال توسعه در فرآیند آزاد سازی شرکت می کنند، تصویر به طور قابل ملاحظه ای تغییر پیدا می کند و کشورهای درحال توسعه از کاهش ضایعات و تغییر در میزان مبادله سود می برند. با آزاد سازی بازرگانی جهانی، پیش بینی می شود که بیشتر اقتصادهای آسیا و امریکای لاتین سود ببرند. آفریقا، کشورهای وارد کننده غذا در شمال آفریقا و خاور میانه، زیانناهی را تجربه می کنند در حالی که کشورهای صحرای آفریقا سطح رفاهشان به میزان کمی افزایش می یابد. اتحاد جماهیر شوروی سابق به علت افزایش مواد غذایی وارداتی با کاهش محسوس در سطح رفاه مواجه می شود.

جدول ۲- اثرات آزاد سازی کامل بازرگانی جهانی بر رفاه

منبع نوع آزاد سازی	کریسوف و دیگران (۱۹۹۰) صنعتی میلیون دلار	آندرسون و تاپرز (۱۹۹۱) جهانی صنعتی میلیون دلار ۱۹۸۵
بنگلادش	-۲۰	-۲۰
چین	-۶۱	-۷۶
هند	۲۳۵	۱۷۲۶
اندونزی	-۱۰۵	۱۱۹
کره	-۳۸۵	۱۲۹۰
پاکستان	۵۰	۳۱۷
فیلیپین	-۲۷	۶۷
تایوان	-۲۷۳	-۵۸
تایلند	۱۱۵	۲۲۶
دیگر کشورهای آسیایی	-۳۲۵	-۱۶۶
آسیا	-۶۲۲	۳۷۶۱
آرژانتین	۵۳۲	۶۳۷
برزیل	-۲۳۱	۲۰۶
مکزیک	-۵۱	۵۰۵
دیگر کشورهای امریکای لاتین	۱۶۲	۷۱۶
آمریکای لاتین	۲۰۲	۲۲۶۲
مصر	-۲۲۲	-۱۸۱
نیجریه	-۲۸	۲۴
آفریقای جنوبی	۱۱	۱۵۲
دیگر کشورهای صحرای آفریقا	-۶۴	-۵۲
کشورهای دیگر آفریقای شمالی و خاورمیانه	-۲۱۸۲	-۲۲۱۱
مجموع	-۲۶۱۱	-۲۲۷۰
اروپای شرقی	۶۱۱	۷۲۱
اتحاد جماهیر شوروی سابق	-۱۳۲۳	-۱۳۴۱
بقیه کشورهای جهان	-۱۱۶۲	-۱۰۸۳
مجموع کشورهای در حال توسعه	-۲۱۸۵	۲۰۶۰
کشورهای صنعتی	۳۳۱۸	۳۳۰۶۵
کل جهان	۲۸۱۲۳	۳۵۱۲۵

منبع: کوستر (۱۹۹۳)

در نتایج آندرسون و تاپرز (۱۹۹۱) کشورهای درحال توسعه در کل سود می برند، حتی در مواردی که تنها کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی اروپا به آزاد سازی مبادرت می ورزند. معذالک، منافع در کشورهای درحال توسعه زمانی که در آزاد سازی مشارکت کنند بیشتر می شود. در این زمینه، منافع رفاهی حاصل بیش از دو

برابر شده و از ۱۶/۶ به ۳۳/۴ میلیارد دلار افزایش می یابد. زمانی که تنها کشورهای صنعتی مبادرت به آزاد سازی کنند، از گروه کشورهای درحال توسعه که زیان بیشتری می بینند وارد کنندگان غذا مانند کشورهای آفریقای شمالی، صادر کنندگان نفت، تایوان و بنگلادش می باشند. زمانی که آثار تحریفی سیاستها، در کشورهای درحال توسعه برداشته شده تنها تعداد کمی از اقتصادهای درحال توسعه زیانناهی را تجربه می کنند که میزان آن نیز اندک است. از مقایسه بررسیهای انجام شده توسط کریسوف و تاپرز- آندرسون، مشخص می شود که در نظر گرفتن پیشرفت تکنولوژی در مطالعه کریسوف تغییراتی را در نتایج به دست آمده، موجب می شود.

توزیع منافع

پیش بینی می شود که کشورهای درحال توسعه در مجموع به سبب وارد شدن بیشتر در بازرگانی بین المللی از منافع برخوردار شوند ولی واردات مواد غذایی در کوتاه مدت برای بسیاری از کشورهای در حال توسعه به سبب افزایش قیمت محصولات کشاورزی گران تر خواهد شد. اما در بلند مدت آزاد سازی بازرگانی جهانی به وضعیتی که در آن یارانهای زیاد محصولات کشاورزی در کشورهای صنعتی مانع از رشد کشاورزی در کشورهای درحال توسعه می شود، پایان خواهد داد.

علاوه بر آزاد سازی بازرگانی جهانی محصولات کشاورزی که از مهم ترین دستاوردهای مذاکرات دور اروگوئه محسوب می شود، یکی از تصمیمات مهم موافقت نامه جدید کاهش تعرفه گمرکی است. این کاهش بایستی در پنج مرحله در طول ده سال انجام گیرد و آغاز آن سال ۱۹۹۵ است. در پایان این مراحل، ژاپن نازل ترین تعرفه گمرکی را بر کالاهای صنعتی خواهد داشت زیرا که تعرفه گمرکی خود را به طور متوسط ۶۰ درصد کاهش می دهد. امریکا تعرفه گمرکی کالاهای صنعتی وارداتی از اتحادیه اروپا را به میزان ۵۰ درصد و بقیه کشورها را ۴۰ درصد کاهش خواهد داد. اتحادیه اروپا تعرفه گمرکی واردات کالاهای صنعتی از امریکا را ۵۰ درصد و از کشورهای دیگر را تا بیش از یک سوم میزان فعلی کاهش می دهد.

عضویت ایران در گات

زمانی که موافقت نامه عمومی مربوط به تعرفه و بازرگانی گات به سال ۱۹۴۸ به مرحله عمل درآمد ۲۱ کشور در آن عضویت داشتند که شمار اندکی از آنان کشورهای درحال توسعه (هند، پاکستان و

برزیل) بودند. در حال حاضر، شمار کشورهای گات به ۱۲۴ عضو رسیده است که بخش عمده آن را کشورهای در حال توسعه تشکیل می‌دهند. تعدادی از کشورها از جمله ایران در گذشته به صورت ناظر در گات حضور داشته‌اند. کشورهای ناظر می‌توانند با پرداخت سالانه مبلغ معینی بابت دریافت اسناد و انتشارات به صورت ناظر در جلسات حضور یابند ولی در طی مذاکرات دور اروگوئه مدت حضور کشورهای ناظر در جلسات گات به ۵ سال محدود شده است و پس از انقضای مدت، این کشورها باید عضو شوند و یا دلایل عضو نشدن خود را تشریح کنند.

استقبال کشورهای در حال توسعه از عضویت در گات را با وجود آنکه کمترین سهم را در توزیع منافع دارند - می‌توان چنین تعبیر کرد که در سالهای اخیر کشورهای در حال توسعه دریافته‌اند مقررات حاکم بر بازرگانی جهانی برای آنان اهمیت قابل توجهی دارد و با پذیرش عضویت در گات باید در تدوین آن نقشی به عهده بگیرند. مذاکرات دور اروگوئه که به تدوین مقررات مربوط به بازرگانی جهانی کشاورزی اختصاص داشت برای کشورهای در حال توسعه اهمیت بیشتری دارد چرا که کشورهای در حال توسعه بیشتر صادرکننده محصولات کشاورزی هستند با توجه به شرایط کنونی اقتصاد جهانی که به دوری گزیدن از انزوای طلبی و حرکت به سمت آزاد سازی گرایش دارد و با عنایت به اینکه عضویت در سازمانها و یا موافقت نامه‌های جهانی مانند گات که خواه ناخواه بر بازرگانی خارجی کشورها اثر خواهد داشت، سبب می‌شود که ما در تدوین مقررات حاکم بر بازرگانی جهانی به همراه دیگر کشورهای در حال توسعه - که شمارشان در گات در حال افزایش است - سهمی برعهده بگیریم. در مورد اینکه عضویت در گات چه تأثیراتی بر اقتصاد کشور به طور کلی و بخشهای مختلف اقتصادی خواهد داشت به نظر می‌رسد که در مرحله نخست این امر به سیاستهای اقتصادی در داخل کشور بستگی خواهد داشت. همچنان که کشورهای در حال توسعه ای که عضویت گات را پذیرفته‌اند از لحاظ موفقیت در زمینه توسعه اقتصادی در سطوح مختلفی قرار دارند، موفقیت و یا عدم موفقیت ما به سیاستهای اقتصادی داخلی مربوط خواهد شد. یکی از مزایای عضویت در گات آن است که نظم خاصی بر سیاستهای اقتصادی حاکم می‌شود و از توسل به سیاستهای مقطعی براساس سلیقه‌های شخصی پرهیز می‌شود.

در بخش صنعت با توجه به تغییر راهبرد توسعه صنعتی از جایگزینی واردات به تولید برای صادرات، کاهش تعرفه‌های گمرکی و کوتاه شدن دیوارهای گمرکی می‌تواند به گسترش صادرات تولیدات صنعتی کشور منجر شود. موفقیت در این زمینه منوط به آن است که ما تا چه حد در جهت انطباق سیاستها، سازمانها و مقررات موجود که عمدتاً در جهت گسترش واردات و حمایت از واحدهای غیر اقتصادی به منظور تولید برای بازار داخلی سازماندهی شده‌اند با شرایط جدید به منظور بهره برداری از بازرگانی آزاد تر بین المللی توفیق داشته باشیم.

در بخش کشاورزی مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که میزان سود و یا زیان کشورهای در حال توسعه از آزادی بازرگانی کشاورزی تا حدود زیادی به موقعیت آنان از نظر میزان صادرات و واردات مواد غذایی بستگی دارد. پیش از داوری، توجه به موقعیت ایران در رابطه با بازرگانی محصولات کشاورزی ضروری است.

چنانچه جدول ۳ نشان می‌دهد، هرچند ارزش صادرات محصولات کشاورزی از ۳۲۰ به ۷۵۲ میلیون دلار به سال ۱۳۶۹ افزایش یافته است اما با این وجود ارزش واردات نیز از روند صعودی برخوردار بوده و از ۲۶۱۰ به ۲۸۶۰ میلیون دلار افزایش

جدول ۳. واردات و صادرات کل و کشاورزی ایران (ارقام میلیون دلار)

سال	صادرات کشاورزی	واردات کشاورزی	صادرات خالص
۱۳۵۸	۳۲۰	۲/۶۱۰	- ۲۲۹۰
۱۳۵۹	۱۴۰	۳/۱۱۰	- ۲۹۷۰
۱۳۶۰	۱۸۰	۲/۲۹۰	- ۲۱۱۰
۱۳۶۱	۱۶۰	۱/۷۵۰	- ۲۵۹۰
۱۳۶۲	۱۸۰	۳/۲۰۰	- ۳۰۲۰
۱۳۶۳	۲۰۰	۲/۱۸۰	- ۲۷۸۰
۱۳۶۴	۴۲۷	۲/۳۰۳	- ۱۸۷۶
۱۳۶۵	۴۶۱	۱/۶۵۶	- ۱۱۹۵
۱۳۶۶	۵۵۳	۱/۸۶۳	- ۱۳۱۰
۱۳۶۷	۶۸۶	۱/۸۲۷	- ۱۱۴۱
۱۳۶۸	۷۴۰	۲/۸۸۷	- ۲۱۴۷
۱۳۶۹	۷۵۲	۲/۸۶۰	- ۲۱۰۸

منبع: سازمان خواربار و کشاورزی جهانی، سالنامه بازرگانی

باشد نشانه حمایت از قیمت‌های داخلی است. با توجه به اینکه دولت، علاوه بر حمایت قیمتی حمایت‌های دیگری مانند فروش نهاده‌های کشاورزی به بهای ارزان و یا پرداخت‌های مستقیم انجام می‌دهد برای محاسبه میزان حمایت کل بایستی حمایت‌های غیر قیمتی (S) با حمایت‌های قیمتی جمع شود.

در مورد ایران با استفاده از آمار سال ۱۳۷۲ و سه نرخ ارز ۷۰، ۱۷۵۰ و ۲۶۰۰ ریالی به تعیین میزان کلی حمایت از محصولات مختلف کشاورزی اقدام شد و نتایج حاصله حاکی است که کلیه محصولات به استثنای ذرت و برنج خزر و سپیدرود حمایت منفی (مالیات بر تولید) داشته‌اند. همچنین، این نتیجه عاید شد که در غالب محصولات اساسی مانند گندم، جو و شکر موقعیت رقابتی این محصولات مساعد بوده و در مورد پنبه بسیار مطلوب است.

نتیجه گیری

آزاد سازی بازرگانی جهانی چنانچه در مسیر تعیین شده با موفقیت صورت گیرد، تأثیرات قابل توجهی بر وضعیت کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه خواهد داشت. نخستین و مهم‌ترین اثر آن بر کشورهای صنعتی قدیمی جهان است که با گشایش بازارهای خود بر روی یکدیگر و همچنین کاهش محدودیتها در دیگر کشورهای جهان از رکود کنونی خارج و به سوی رونق اقتصادی حرکت خواهند کرد. رونق اقتصاد جهانی سبب افزایش تقاضا برای مواد خام و محصولات کشاورزی می‌شود که صادر کنندگان عمده آن کشورهای در حال توسعه هستند. کشورهای تازه صنعتی شده مانند کره، تایوان، سنگاپور، هنگ کنگ و اخیراً مالزی، چین و اندونزی نیز دسترسی بیشتری به بازار کشورهای صنعتی خواهند یافت و بدین طریق میزان صادراتشان افزایش خواهد یافت. کشورهای در حال توسعه دیگر نیز با توجه به گرایشی که به انجام دادن تعدیل اقتصادی و اصلاحات ساختاری در سالهای اخیر پیدا کرده‌اند، می‌توانند با اتخاذ سیاستهای مناسب از این فرآیند بهره بیشتری بگیرند.

آزاد سازی بازرگانی جهانی محصولات کشاورزی و کاهش حمایت‌های دولتی بر اساس پیش بینی‌های موجود موجب کاهش مازاد تولیدات کشاورزی در کشورهای پیشرفته و در نتیجه کاهش محصول و افزایش قیمت در بازار جهانی است. این روند به سود کشورهای صادر کننده محصولات کشاورزی مانند آمریکا، کانادا و استرالیا و همچنین کشورهای صادر کننده این محصولات در جهان سوم است.

یافته است. علاوه بر این، هرچند صادرات خالص محصولات کشاورزی از ۲۲۹۰ به ۲۱۰۸ میلیون دلار کاهش یافته ولی در کل ایران وارد کننده خالص محصولات کشاورزی بوده و سالیانه بیش از دو میلیارد دلار واردات محصولات کشاورزی دارد. در این میان، واردات گندم سهم قابل ملاحظه‌ای در واردات محصولات کشاورزی داشته است به گونه‌ای که، کمتر از یک میلیون تن در سال ۱۳۵۰ به ۳/۳ میلیون تن در سال ۱۳۶۹ افزایش یافته است.

به لحاظ ارزشی، واردات گندم از ۷۳۲/۴ میلیون ریال در سال ۱۳۴۰ به ۱۳۳۳۴/۶ میلیون ریال در سال ۱۳۵۶ افزایش و سرانجام در سال ۱۳۶۸ به میزان ۷۸/۶ میلیارد ریال بالغ شده است. با پیش بینی افزایش قیمت محصولات غذایی، به ویژه در کوتاه مدت، ایران به عنوان وارد کننده خالص محصولات کشاورزی بایستی ارزش بیشتری را به واردات این محصولات اختصاص دهد. چنانچه سیاستی در پیش گرفته شود که این افزایش قیمت به تولید کنندگان داخلی از طریق افزایش در قیمت محصولات منتقل شود، انگیزه تولید این محصولات تقویت خواهد شد.

بر اساس مقررات گات در دور اروگوئه میزان یارانه در بخش کشاورزی کاهش می‌یابد. پرسشی که مطرح می‌شود آن است که با کاهش حمایت از محصولات کشاورزی قدرت رقابتی محصولات تولیدی داخل در مقابل محصولات وارداتی چگونه خواهد بود؟ محاسبه میزان یارانه‌های پرداختی به محصولات کشاورزی می‌تواند میزان آسیب پذیری این محصولات در اثر حذف یا کاهش یارانه را نشان دهد. بر اساس فرمول ارائه شده از سوی گات میزان کلی حمایت^{۱۱} از هر کالا را می‌توان چنین محاسبه کرد:

$$AMS = (Pd - Pw) * Q + S$$

که در آن:

Pd = قیمت حمایت شده داخلی

Pw = قیمت بین‌المللی

Q = کل تولید داخلی

S = ارزش مجموع یارانه‌های مختل کننده

* = میانگین ۸۸-۱۹۸۶

در فرمول بالا، (Pd-Pw) بیان کننده میزان حمایت از محصول است به این معنی که چنانچه قیمت داخلی (Pd) از قیمت وارداتی بیشتر

براین اساس، گمان می‌رود که سرعت پیشرفت تکنولوژی در کشورهای در حال توسعه شتاب بیشتری به خود بگیرد که در بلند مدت می‌تواند قیمت محصولات کشاورزی در بازار جهانی را به سمت نقطه تعادل پایین تری هدایت کند. در کوتاه مدت، کشورهای وارد کننده خالص محصولات کشاورزی در آفریقا و خاورمیانه زیان خواهند دید.

استقبال کشورهای در حال توسعه از عضویت در گات را می‌توان چنین تعبیر کرد که در سالهای اخیر کشورهای در حال توسعه دریافته‌اند که مقررات حاکم بر بازرگانی جهانی برای آنان اهمیت دارد و با پذیرش عضویت در گات باید در تدوین آن نقشی به عهده بگیرند. در مورد ایران با توجه به گرایشهای موجود و اینکه حرکت به سمت آزاد سازی بازرگانی جهانی دارای نتایجی است که چه عضو گات باشیم و چه نباشیم بر ما اثر خواهد گذاشت. منطقی است که با درک درست وضعیت موجود و پیش بینی روند آینده، سیاستهای مناسبی اتخاذ کنیم. با توجه به شرایط کنونی اقتصاد جهانی که به دوری گزیدن از انزوای طلبی و حرکت به سمت آزاد سازی گرایش دارد، عضویت در سازمانها و موافقت نامه‌های جهانی مانند گات سبب می‌شود که ایران در تدوین مقررات حاکم بر بازرگانی جهانی به همراه دیگر کشورهای در حال توسعه - که شمارشان در حال افزایش است - سهمی درخور ایفا کند. اما به نظر می‌رسد که عضویت ایران در گات پیش شرط‌هایی دارد که مهم ترین آن انجام دادن اصلاحات اقتصادی در بخش‌های مختلف است. در ایران در ارتباط با اصلاحات اقتصادی گامهایی در زمینه شناور ساختن ارز و حرکت به سوی آزاد سازی انجام گرفته اما در مورد اصلاحات مالی و پولی که به طور عمده شامل کاهش هزینه‌های دولتی و ایجاد یک نظام مالیاتی کارآمد و آزاد سازی بازار مالی است، توفیق چندانی نداشته‌ایم. در بخش صنعت، رها سازی راهبردی جایگزین واردات و گرایش به سمت راهبرد توسعه صنعتی بر مبنای صادرات حرکتی مطلوب است که بایستی با اتخاذ سیاستهای درست از جمله تعیین دوره حمایت (یا دوران نوزادی صنایع) و رساندن آن به حداقل ممکن راه برای ورود کالاهای صنعتی به بازار بین المللی هموار شود در بخش کشاورزی نیز گامهایی در مورد اصلاح سیاست قیمت گذاری محصولات کشاورزی، کاهش یارانه مواد غذایی و نهاده‌های کشاورزی انجام گرفته که بایستی با بررسی کافی تکمیل شود.

به منظور برخورداری از مزایای آزادی بازرگانی جهانی لازم است که دیدگاه‌های موجود در زمینه صادرات محصولات - اعم از صنعتی و کشاورزی - تغییر یابد و به جای ایجاد موانع و مقررات دست و پا گیر، تسهیلاتی برای صادرات فراهم آمده و برای اصلاح نظام بازاریابی موجود و گسترش فرهنگ صادراتی در میان تولید کنندگان و صادر کنندگان، سرمایه‌گذارهای لازم صورت گیرد.

در نهایت نیز باید به این نکته مهم توجه داشت که گسترش صادرات محصولات صنعتی و کشاورزی نباید به گونه‌ای انجام گیرد که سبب تخریب محیط زیست شود.

مراجع

۱- مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ویژه‌گات. ۱۳۷۳.

2- Goldin, I. and Knudsen, O. "Implications of agricultural trade liberalization for developing countries". In: *I. Goldin and O. Knudsen Ededs, Agricultural Trade, Liberalization: Implications for the Developing Countries*. OECD/World Bank, Paris/Washington, DC., USA (1990).

3-Krissoff, B., Sullivan, j., Wainio, j. and Johnston, B. *Agricultural Trade Liberalization and Developing Countries*. ERS Staff Rep, AGES 9042, USDA Economic Research Service, Washington, DC.USA (1990).

4- Koester, u. "International trade and agricultural development in developing countries". *J.Agric., Econ*, 8, pp. 275 - 94 (1993).

پانوشتها:

* این مقاله در پنجمین کنفرانس سیاستهای پولی و ارزی که در اردیبهشت ماه ۱۳۷۴ توسط موسسه تحقیقات پولی و بانکی و با همکاری سیستم بانکی برگزار گردید، ارائه شده است.

- 1- Round
- 2- Annecy concessions
- 3-Genva tariff cuts
- 4- Primary products
- 5- Non- tariff barriers
- 6- World trade organization (WTO)
- 7-Intellectual property rights
- 8- Royalty
- 9- Organization for Economic Cooperation and Development
- 10- Common agricultural policy (C.A.P.)
- 11- Aggregate Measure of Support (AMS)